

A szemiotikai textológiai jelértelmezés szerepe a szöveg jelentésrepresentációjában

1. Bevezetés

A PETŐFI S. JÁNOS által megfogalmazott szemiotikai textológiai szöveg meghatározás egyik alapvető állítása az, hogy „a szöveg komplex jel”. Nem pusztán a klasszikus bühleri jelmodellből kiindulva komplex, hanem mind a jelölő, mind a jelölt komponens magában foglal egy „objektíválható vagy objektívált” síkot, valamint ennek a mindannyiunk számára nagyjából azonos módon hozzáférhető vetületnek egy mentális leképeződését, „imágóját”. (Ilyen értelemben tehát mind a jelölő, mind a jelölt komponens voltaképpen megkettőződik.)

A jelszerkezetnek ilyen módon történő elgondolása azt tükrözi, hogy a hagyományos szövegkutatás modelljéhez képest a szemiotikai textológiai szövegrepresentáció számol az egyén (az alkotó vagy befogadó, értelmező) mentális folyamataival is, pontosabban azokkal a körülményekkel, adottságokkal, amelyek a szöveg mint komplex jel komponenseit az egyén számára egyedivé teszik. Emellett a mentalizációnak valószínűleg vannak/lehetnek interszubjektív „sarrokkövei” — minden bizonnyal ezekre is gondolva állítják néhányan (köztük pl. korábban van Dijk is), hogy a szöveg a legkomplexebb nyelvirendszer-egységként feltételezhető, azaz — a rendszermondathoz hasonlóan — számolhatunk a „szöveg tervé”-vel. Az utóbbi időszak kognitív kutatásainak hatását látva ez és az ehhez hasonló elképzelések egyre kevésbé tűnnek elfogadhatónak. A jelölő, illetve jelölt objektíválható komponense valószínűleg annyiban játszik elvi szerepet a szövegjelentés értelmezésében, mint az egyéni mentalizációs különbségek viszonyítási pontja. (Ebben a kérdéskörben az objektíválhatóság témájával mélyebben foglalkozni talán irreális, és a szövegkutatás szempontjából valószínűleg szükségtelen vállalkozás is lenne, mert számos további kérdést generáló filozófiai területen találnánk magunkat.)

A szövegjelentés-representáció vonatkozásában meg kell tehát elégednünk azzal, hogy az „objektíválható komponens” az a közelebből meg nem határozható tulajdonságeggyüttes, „amihez képest egyedinek ítélnék valamit”.

A jelfelfogásnak itt körvonalazott változásából kiindulva a szövegek tanulmányozása szempontjából érdemes átgondolni, hogy 1) a szövegrepresentáció kulcsfogalmainak értelmezésében miben érhető tetten a szemiotikai textológiára

jellemző szemléletváltás; valamint 2) a jel komplexebb felfogása hogyan hat ma-
gára a szövegvizsgálatra: milyen lehetőségeket kínál egyrészt — az egyéni men-
talizációnak inkább teret engedő — nem litterális jelentésű szövegek, másrészt
pedig a textualitás szempontjai szerint nem prototipikus szövegek kutatásában,
hiszen a szövegszerűség vonatkozásában bizonytalanul megítélhető szövegek rep-
rezentációja a szövegtudomány számára ma is megoldandó feladat. Az alábbiak-
ban e két kérdéskör feldolgozásához próbálok hozzájárulni néhány gondolattal.

2. A szövegértelmezés alapfogalmai a szemiotikai textológiai jelmodell tükrében

PETŐFI S. JÁNOS sokat idézett szövegmeghatározásában jelen vannak a beve-
zetőben említett jelfelfogás lenyomatai: „szövegnek nevezek minden olyan (verbá-
lis vagy verbális összetevőt is tartalmazó) nyelvi képződményt, amely egy adott
vagy feltételezett kommunikációs helyzetben, egy adott vagy feltételezett funkció-
nak (intenciónak) eleget tevő, összefüggőnek és teljesnek tekinthető *tényállás-
konfigurációt* juttat kifejezésre összefüggő és teljes megformáltságának tekinthe-
tő *szövegmondat/szövegmondatlánc* formájában” — írja az Officina Textologica
15. kötetében, amelynek programadó szerepet szánt a poliglott szövegnyelvésze-
ti-szövegtani kutatások folytatásához (2009: 25).

A szövegfogalom meghatározásában a kommunikációs helyzet és a funkció
„adott”-ként vagy „feltételezett”-ként való minősítésével teret kap az egyéni íté-
let, amely az egyéni mentalizáción alapszik.

Az egyéni mentalizáció a jelmodellben a jelölő és a jelölt vonatkozásában is
megnyilvánul: a jelölő síkján a szöveg fizikai megformáltságának imágójaként
(vehikulum-imágó), a jelölt síkján pedig a feltételezhetően kifejezett tényállás-
konfiguráció (valóságvonatkozás) imágójaként (relátum-imágó).

Az egyéni mentalizáció beépítésével egy jelkomplexum szövegnek ítéltető-
ségének a feltételrendszere is módosul. A szövegség feltételeként számon tartott
összefüggőség- (és teljesség-)kritériumlista (a szövegszerveződés egyes síkjain)
szükségszerűen kibővül egy új szemponttal: az említett — a jelkomplexum által
feltételezeten kifejezett — tényállás-konfiguráció összefüggőségével (és teljes-
ségével).¹ Ezzel együtt a klasszikus összefüggés-fogalmak (konnexitás, kohézió,
koherencia) közül a koherencia értelmezése is módosul, és — a tényállás-konfi-
guráció összefüggőségének központi szerepével — megváltoznak az egyes síkok
közötti függőségi relációk is.²

¹ A teljesség kritériuma egyéni megfontolásból szerepel általában zárójelben, ugyanis én ma-
gam az adott téma szempontjából az összefüggőség kritériumát tartom valódi feltételnek a szöveg-
szerűség megítélésében. A teljesség sérülése az elemi textualitásjegyeket kevésbé kérdőjelezi meg.

² Ebben a témában hasznos segédlet NAGY ANDREA Szövegszerűtlenség a szövegszerűségben
című tanulmánya, amelyben példaszövegek elemzésével világít rá az egyes összefüggőségi síkok
relációjára (2012).

A tényállás-konfiguráció összefüggőségére PETŐFI S. bevezeti a konstringencia fogalmát, amelyet úgy határoz meg, hogy „a szövegek lineáris organizációjától független, vertikális (hierarchikus) *relációs* organizációforma” (2009: 25). Egy jelkomplexum szövegnek ítéltettségéhez szemiotikai textológiai értelemben annak a feltételnek kell teljesülnie, hogy a jelkomplexumhoz rendelhető tényállás-konfigurációt összefüggőnek (és teljesnek), azaz *k o n s t r i n g e n s - n e k* minősíthessük. A minősítésben nagy szerepet játszik az a tudásunk, amely arra a valóságmozzanatra vonatkozik, amelyre feltételezésünk szerint az adott szöveg fizikai megnyilvánulása utal. Ennek a tudásnak egy része interszubjektív, azaz minden értelmező számára ugyanúgy hozzáférhető — ezt nevezzük fogalmi sémának —, másik része pedig egyéni, amely nagyon összetett (kulturális, történelmi, szocializációs stb.) hatások eredményeként mint a mentális leképezést egyediesítő bázis tartható számon.

A *k o h e r e n c i a* fogalma szemiotikai textológiai keretben a konstringenciával összefüggésben vizsgálható meg: „Ma már általánosan elfogadható az a nézet, hogy egy verbális képződmény *koherenciája* (*szövegsége*) nem nyelvi szövetének összefüggőségétől — konnexitásától és/vagy kohéziójától — függ, hanem attól, hogy a nyelvi szövege által feltehetően utalt tényállásokat szerves egységű *tényállás-konfigurációnak* (*tényállás-együttesnek*), más kifejezéssel élve konstringens képződménynek tudjuk-e elfogadni” (PETŐFI S. 2009: 69).

A *k o n n e x i t á s* és a *k o h é z i ó* fogalmának értelmezését alapjaiban nem befolyásolja a jel szerkezetéről alkotott elképzelés megváltozása. A szemiotikai textológiai alapállás két vonatkozásban hoz újat e két kifejezés értelmezésében: mivel PETŐFI S. a szöveg, azaz — elrendezését tekintve — szövegmondat-lánc megformáltságával kapcsolatban különbséget tesz a tényállás-specifikus és a nyelv-specifikus megformáltság (jólformáltság) között, a konnexitás és a kohézió fogalmát a nyelv-specifikus szöveg-összefüggőség döntően grammatikai, illetve döntően szemantikai hordozórelációira használja.

PETŐFI S. a szövegösszefüggés-síkok függőségi viszonyairól azt állapítja meg, hogy a „*szövegségnek* a konnexitás és/vagy kohézió se nem szükséges, se nem elégséges feltétele. A *szövegség* egyedüli feltétele a *konstringencia* és a *tényállás-specifikus horizontális organizáció*, amely feltételt a *koherencia* feltételének” nevezi (2009: 25).

Az egyéni mentalizáció lehetőségének figyelembevételével szükségszerűen differenciálódik magának a *j e l e n t é s n e k* a fogalma is. Ennek háttérében az intenzionális és az extenzionális jelentés közötti különbségtevés áll (e két fogalom carnapi felfogásában), ahol az intenzionális jelentés a nyelvi síkhoz kötődik, az extenzionális jelentés pedig a nyelvi vetület valóságvonatkozásaként kezelendő. Az extenzió bevonása a szövegjelentés vizsgálatába új, tágabb alapra helyezi magát az interpretációt: a jelentésreprezentáció az interpretáció olyan körülményeivel is számol, amelyek a szövegelemzést kivezetik a nyelvtudomány

keretein kívülre, és olyan területre terelik, ahol lehetőség nyílik a szövegjelentés többértű megközelítésére, a szubjektív tartalmak vizsgálatára, az egyéni mentálizáció figyelembevételére.

Ez az alapállás — a szöveg mint komplex jel lehetőség szerint explicit reprezentációjának szolgálatában — PETŐFI S. JÁNOST a jelentés három típusának — az értelmi, a referenciális, valamint a kommunikatív jelentésnek — az elhatárolására készíti.³ A két utóbbi jelentés létrehozásának alapja az értelmi jelentés.

Az értelmi jelentést PETŐFI S. JÁNOS verbalizált fogalmi jelentésnek is nevezi, amely többet elárul e jelentéstípus természetéről. Az értelmi jelentés nyelvi-szemantikai értelmezés következménye, amely annak a folyamatnak az eredménye, amely során a szöveg nyelvi megformáltságához feltételezhetően hozzárendelhető felépítést követve létrehozuk a nyelvi megformáltság alkotóelemeihez rendelt jelentésegységek szerveződését. PETŐFI S. az említett művelettel kapcsolatban két — egymással szükségszerűen szorosan összefüggő — eljárás fontosságát emeli ki: egyrészt a nyelvileg kifejtett kompozícióegységek alapján kikövetkeztethető, nyelvileg nem kifejtett kompozícióegységekkel egészítjük ki a szöveget; másrészt pedig az értelmezéskor „a konvencionális szótári jelentéseket alapul vevő jelentések alkalmazásán kívül világra vonatkozó konvencionális ismereteket (‘tudáskereteket’, ‘forgatókönyveket’), illetőleg feltevéseket is” alkalmazunk (2008).

A referenciális jelentés a szöveg fizikai megformáltságához a lineáris és a hierarchikus kompozíció értelmezése alapján rendelhető hozzá. A kompozíciót nominális és predikatív referenciájú egységek alkotják. A nominális referenciális szerveződés értelmezésekor az entitásokat (személyeket, tárgyakat, tényállásokat) és a közöttük lévő korreferenciális viszonyokat azonosítjuk a (fizikai megnyilvánulás síkján) feltételezhetően kifejezett valóságvonatkozás mentális leképeződésében. A predikatív referenciális szerveződés értelmezésekor azoknak az igei vagy más szófajú predikátumoknak a hálóját határozzuk meg a közöttük feltételezhetően fennálló korreferenciális relációkkal együtt, amelyekkel a szöveg fizikai megformálása a tényleges vagy feltételezett valóságmozzanata tényleges vagy feltételezett tényállásait reprezentálja. A kétféle referenciális szerveződés feltárása mellett a referenciális jelentés értelmezéséhez szükséges még az a művelet, amelynek során létrehozuk a szövegnek a megállapított (nominális és predikatív) referenciális egységekkel operáló elfogadható lineáris és hierarchikus szerveződését. Az értelmezésnek ez a mozzanata „a referált entitások által létrehozott tényállások (tényállás-konfigurációk) között értelmez el-

³ A jelentéstípusok meghatározásában azokat a mozzanatokot emelem ki, amelyek a szemiotikai textológiai jelmodell összetevőinek ismeretében mint az elméleti keret sajátosságai foghatók fel, és mint ilyenek összefüggésben állnak az egyéni mentálizáció szövegértelmezésbeli szerepével.

várásoknak megfelelő összeférhetőségi-relációkat, illetve e relációkat kifejező természetes nyelvi kifejezések között lineárisan jól formált makro-láncokat” (PETŐFI S. 2008). Az ismertett műveletek eredményeként olyan referenciális jelentés értelmezhető, amelynek alapján a fizikai megformáltság szerveződési formái által kifejezett valóságmozzanat mentális képét egy összefüggő (konstringens) valóságdarab mentális képeként tudjuk elfogadni.

A k o m m u n i k a t í v jelentés értelmezése egy adott nyelvre vonatkozó művelet, amely egyrészt a szöveg mondatainak belső elrendezésétől és prozódijától függ, másrészt pedig maguknak a mondatoknak a szövegbeli lineáris szerveződésétől. Erre a kétféle szerveződésre az egyes természetes nyelvek eltérő szabályokat (lehetőségeket és kötöttségeket) értelmeznek, amelyek egyben meghatározzák a prozódiai struktúrákat is. Mivel a magyar nyelvben egy egysegen belül az összetevők jellemzően különböző módokon rendezhetők el, és a sorrendi variációkhoz eltérő prozódiai struktúrák is tartoznak, a jelentésreprezentáció szempontjából informatívnak tekinthető az, hogy a lehetséges sorrendi variációk közül melyik elrendezés (illetőleg melyik prozódiai struktúra) választódik ki egy bizonyos szöveghelyen. PETŐFI S. ezt az informativitást nevezi „a szóban forgó alapegység, illetőleg alapegység-lánc kommunikatív jelentésének” (2008).

A szövegfogalom, a jelentéssíkok és a szövegösszefüggés-típusok szemiotikai textológiai értelmezése a szövegjelentés leírását tehát új alapra helyezi, a szöveg jelentését a feltételezhetően utalt tényállás-konfiguráció (valóságmozzanat) mentális képével azonosítja, az adekvát szövegjelentés feltételének pedig a feltételezhetően utalt tényállás-konfiguráció (valóságmozzanat) összefüggőségét tartja. A konstringencia a PETŐFI S. által értelmezett jelentéstípusok közül a referenciális és a kommunikatív jelentéssel áll kapcsolatban.

3. Az egyéni mentalizáció megnyilvánulása a szemiotikai textológiai jelentésreprezentációban

Nem áruunk el újdonságot azzal, hogy egyetlen szöveghez voltaképpen anynyi jelentés rendelhető, ahány értelmezési folyamaton a szöveg „átesik”. Az értelmezés folyamatában, a szöveg jelentésreprezentációjában legmeghatározóbb tényező az aktuális értelmező egyén sokrétű adottságainak összessége.

PETŐFI S. JÁNOS komplexjel-felfogása — a fizikai megnyilvánulás és a feltételezhetően jelölt tényállás-konfiguráció mentális képének bevonásával — megfelelő apparátust kínál ahhoz, hogy ez az önmagában természetes jelenség magában a jelentésreprezentációban is tetten érhetővé váljon.

A mentalizációs különbségek leírásában és magyarázatában leginkább a referenciális és a kommunikatív jelentés vizsgálatára támaszkodhatunk.

A referenciális jelentés vonatkozásában: a feltételezhetően jelölt valóságmozzanat mentális leképezése egy konvencionális kollektív tudás ismeretében törté-

nik. Az egyedi (egy feltételezett normától eltérő, csak bizonyos megkötésekkel konstringens valóságleképezést produkáló) mentalizáció háttérében jellemzően egyrészt a kollektív tudás hiányossága vagy torzulása állhat; másrészt arra vonatkozó képességnek a korlátozottsága, hogy az interpretáló a referált entitások által létrehozott tényállások között összeférhetőségi relációkat, illetve e relációkat kifejező nyelvi egységek között lineáris láncokat értelmezzen.

A kommunikatív jelentés vonatkozásában: a feltételezhetően utalt valóság-mozzanat mentalizációja feltételezi az adott nyelv kommunikációorientált strukturális és prozódiai szabályainak ismeretét a mondat- és szövegalkotás (és -értelmezés) vonatkozásában is. A mondaton belüli összetevők és a szövegmondatok lineáris elrendezésének, valamint az adott elrendezésekhez rendelhető prozódiai formáknak a megítélésében jelentkező anomáliák háttérében nem adekvát mentalizációs folyamat áll, ez vezet a kommunikatív jelentés nem vagy nem megfelelő értelmezéséhez.

A nyelvi sík által feltételezhetően kifejezett valóságdarab mentális leképezésének vizsgálata bizonyos szövegfajták jelentésrepresentációjában különösen fontos szerepet játszik. Az alábbiakban erre láthatunk néhány példát, melyek rövid vizsgálata kapcsán láthatóvá válik, hogy a PETŐFI S.-féle jelentésmodell miképpen tágítja ki a jelentésrepresentáció keretét.

4. A mentalizáció megnyilvánulása jellegzetes szövegekben (Példák)

Arról, hogy egy bizonyos szövegben feltételezhetően kifejezett tényállás-konfigurációhoz egyes szövegértelmezők eltérő mentális képeket rendelnek, jól tanúskodnak azok az irodalmi alkotások, amelyekhez több művész, grafikus készített illusztrációt. Ezek az illusztrációk többnyire arra kevésbé alkalmasak, hogy a szövegkutató rámutasson azokra a konkrét mozzanatokra, amelyekben az egyes értelmezők mentalizációs folyamata eltér egymástól. Magának a különbözőség tényének azonban szemléletes igazolói. Rendkívül jó példa erre PETŐFI S. JÁNOS egyik vizsgált szövege, Weöres Sándor *Ha vihar jó a magasból* című verse, melyhez a verset közlő egyes kötetek illusztrátorai ötféle képi „aláfestést” rendeltek (vö. 1998: 31–33).

Kommentár nélkül az alábbi szöveg–illusztráció párokat figyelhetjük meg az egyes verseskötetekben:

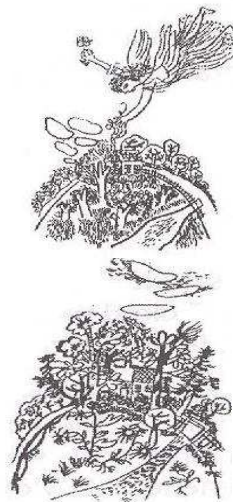
A Weöres *Medúza* című kötetéből származó négy sort PETŐFI S. a vers magjának nevezi, amely alapja a későbbi megjelenésű, már két versszakos változatoknak.

*Ha vihar jó a magasból,
ne eressz el, kicsi bátyám.
Ha a lomb közt telihold lép,
kicsi néném, te vigyázz rám.*

Később a Gyümölcskosár című kötetben:

*Ha vihar jó a magasból,
ne eressz el, kicsi bátyám,
Ha a lomb közt telihold lép,
kicsi néném, te vigyázz rám.*

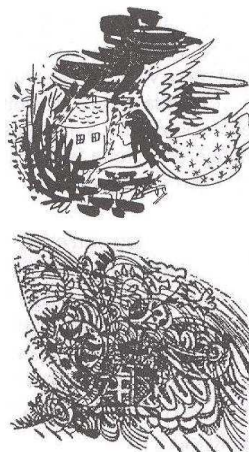
*Falu végén van a házunk,
a bozótból ki se látszik,
de az angyal ha leröppen,
küszöbünkön vacsorázik.*

Aztán a Tarka forgó és a Ha a világ rigó lenne című kötetekben:

*Ha vihar jó a magasból,
ne bocsáss el, kicsi bátyám,
Ha falomb közt telihold lép,
kicsi néném, te vigyázz rám.*

*Falu végén van a házunk,
a bozótból ki se látszik,
de az angyal ha leröppen,
küszöbünkön vacsorázik.*

Végül a Bóbita című kötetben a következő szöveg jelent meg:

*Ha vihar jó a magasból,
Ne bocsáss el, kicsi bátyám,
Ha falomb közt telihold lép,
Kicsi néném, te vigyázz rám.*

*Falu végén van a házunk,
A bozótból ki se látszik,
De a cinke ha leröppen,
Küszöbünkön vacsorázik.*

Az egyéni mentalizáció témájában érdemes megvizsgálni olyan szövegeket is, amelyek a szövegszerűség vonatkozásában prototipikus szövegeknek tarthatók ugyan, a hozzájuk rendelhető szövegjelentés értelmezése azonban sajátos mentalizációs lehetőségeknek enged teret, ennél fogva ezek jelentése nem minden egyes értelmező számára azonos formában hozzáférhető.

Az egyéni mentalizáció egyik legegyszerűbb és leggyakoribb példái az olyan szövegmondatláncok, amelyek között a logikai kapcsolat nincs jelölve. Az alábbi példa illusztrálja ezt.

Eleredt az eső. Útnak indultak.

A tényállások, amelyek az egyes szövegmondatokhoz hozzárendelhetők, nem vetnek fel különösebb dilemmákat. A mentalizációs folyamat, amely a két mondat által alkotott szöveghez tényállás-konfigurációt rendel, mégsem egyetlen meghatározott minta szerint történhet a logikai kapcsolat többféle értelmezési lehetősége miatt. A két tényállás között értelmezhető ellentét vagy következtetés is, sőt akár az ok-okozatiságot kiegészítő időbeli sorrendiség is, amit legtisztábban a kellően semleges és fejezhet ki. E három logikai viszony három különböző mentalizációs folyamatot tükröz, melyek háttérében szükségszerűen eltérő tudati tartaléknak kell állnia.

Eleredt az eső. [DE/ENNEK ELLENÉRE] Útnak indultak.

A tudati tartalék ebben az esetben azt a mintát mozgósítja a tényállás-konfiguráció nyelvi síkhoz való hozzárendeléskor, hogy 'ha lehetséges, esőben nem szokás útnak indulni, hanem inkább célszerű megvárni, míg eláll, és addig is fedél alatt maradni'.

Eleredt az eső. [EZÉRT/ENNÉLFOGVA/ÍGY] Útnak indultak.

Ebben a példában a tényállás-konfigurációt létrehozó mentális működés a tudati tartaléknak abból a mozzanatából táplálkozik, hogy 'esőben, ha csak tehetjük, a szabadból igyekezzünk fedél alá kerülni'.

Eleredt az eső. [ÉS] Útnak indultak.

Ez a példa az előzőhöz nagyon hasonló logikai viszonyt feltételez a tényállás-konfiguráció moduljai között. Azzal az árnyalatnyi különbséggel, hogy a két tényállás oksági viszonya kiegészül egy a történetmesélésre jellemző attitűddel.

Az egyéni mentális működés szerepéhez jutását a szövegértelmezésben jól illusztrálja, ugyanakkor az előzőnél komplexebb megközelítést kíván a másodlagos jelentést feltáró mentalizációs folyamatok vizsgálata. A másodlagos jelentés feltárásához kapcsolódó mentalizáció működésbe hozza a kollektív tudásnak és az egyéni tudati tartaléknak (háttértudásnak) arra vonatkozó szegmensét, amely alapvetően a metaforikus jelentésértelmezés bázisának nevezhető. Illusztratív példa lehet az ilyen egyéni mentalizációra a gyermekköltés. Az alábbi meseszöveg egy három és féléves kisgyermek alkotása. A meseszöveg értelmezésekor

zajló mentalizáció gyakorlatilag nagyon hasonló az irodalmi művek metafora-alkazatainak mentális feldolgozásához. A különbség a két értelmező művelet háttérében zajló mentális működés között az, hogy a metaforikus jelentés értelmezésének bázisa egy sokrétűen komplex kollektív tudás, a meseértelmezéshez kapcsolódó mentális működést pedig elsősorban a műfajra vonatkozó tapasztalati tudásunk és az ezekből keletkező elvárásaink határozzák meg.

A kismalac

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kismalac. Ez a kismalac nagyon szeretett vásárolni. Történt egyszer, hogy elmentek vásárolni, hogy vásároljon három téli fagyit. Azért téli fagyit, mert olvadás fagyit csak akkor eszünk, ha reggel rövidnadrágba öltözünk.

Vásárolt három téli fagyit, hazavitte, és megették.

Itt a vége, fuss el véle!

Az *Egyszer volt, hol nem volt...*, a *Történt egyszer...* és az *Itt a vége, fuss el véle!* szövegmondatok az értelmező mentális működését ráállítják a mesebefogadás „pályájára”, azaz a szöveg nyelvi megformáltsága által feltételezeten jelölt tényállás-konfiguráció vonatkozásában a valóságnál tágabb világot kínál az értelmezés keretként.

A szöveget olvasva — annak ellenére, hogy a szövegmondatok láncának nyelvi megformálása nem tökéletesen konnex — minden befogadóban létrejön valamilyen mentális kép arról a feltételezett valóságról, amit a szavak és a közöttük kifejeződő viszonyok együttesen jelölhetnek. Ezek a mentális képek eltérőek lehetnek aszerint, hogy az egyes befogadók milyen tudáskeret, hiedelemrendszer, szociokulturális háttér, előfeltevések, tapasztalati tudás stb. birtokában értelmezik a szöveget. Ez annyit tesz, hogy egyikünk-másikunk számára máshogy festhetnek a történet szereplői (a személyeket és a tárgyakat is beleértve), az események színterei, esetleg más-más módon zajlanak a cselekvéssorok. Mindentől függetlenül annyi bizonyos, hogy a szöveghez rendelhető feltételezett tényállás-konfiguráció (függetlenül a befogadó és a befogadás egyedi körülményeitől) konstringens.⁴

Az egyéni mentalizáció feltárása szempontjából különleges figyelmet (és egyedien komplex megközelítési módot) érdemelnek azok a szövegek, amelyek esetében a nyelvi megformáltsághoz feltételezhetően rendelhető tényállás-konfiguráció vonatkozásában a mentalizáció folyamatában olyan mértékű „elhajlások” tapasztalhatók, amelyek a szövegjelentés jól formáltsága ellen hatnak. Emiatt az ide sorolható szövegek nem tekinthetők prototipikus szövegeknek; jelentésrepresentációjuk jellemzően neurológiai, neurolingvisztikai szemléletű megközelítést is kíván, mivel a mentalizációs folyamatok elégtelenségének hát-

⁴ Az idézett példa egy korábbi tanulmányban (vö. DOBI 2011) közölt szövegvizsgálatnak a tárgya.

terében gyakran neurológiai probléma áll (értelmi fogyatékoság, a mentalizáció korlátozottsága bizonyos fejlődési zavarok esetében stb.).

Ezeknek a szövegeknek a vizsgálata az elemzőtől tehát szélesebb körű, nem tisztán nyelvtudományi keretbe tartozó kompetenciákat, neurológiai, pszichológiai szaktudást kíván, az ide tartozó szövegszerű képződmények elemzése e tanulmány keretében így szükségszerűen magyarázat nélkül maradna. Mindemellett vizsgálatuk érzésem szerint nagyon hasznos adalékokat nyújtana általában véve a szövegekhez kapcsolódó mentális folyamatok kutatásában és leírásában.

DOBI EDIT

Irodalom

- DOBI EDIT (2011): A szemiotikai textológia a magyar szövegtani kontextusban. (Terminológiai kérdések a magyar nyelv szövegtanában). In: DOBI EDIT szerk.: *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. (Poliglott terminológiai és fogalmi áttekintés). Petőfi S. János 80. születésnapjára. Officina Textologica 16.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 11–36.
- NAGY ANDREA (2012): Szövegszerűtlenség a szövegszerűségben. (Szövegösszefüggés-hordozók nem prototipikus párbeszédű szövegben). In: DOBI EDIT szerk.: *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai. (Diskusszió). Officina Textologica 17.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 25–56.
- PETŐFI S. JÁNOS (1998): A verbális és képi összetevővel rendelkező multimediális szövegek néhány szemiotikai aspektusa. In: PETŐFI S. JÁNOS szerk.: *Multimédia. Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése 2.* Budapest, Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda.
- PETŐFI S. JÁNOS (2009): *Egy poliglott szövegnyelvészeti-szövegtani kutatóprogram 2. (Adalékok a verbális szövegek szövegösszefüggőség-hordozóinak vizsgálatához). Officina Textologica 15.* Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- PETŐFI S. JÁNOS (2008): *A szemiotikai textológia elnevezésű szövegtani diszciplína megokoltságáról, jellemző jegyeiről és alkalmazásáról. (Szemléltető példa: egy multimediális szöveg szemiotikai-textológiai megközelítése).* Előadásként elhangzott 2008. április 7-én.